

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Катедра стратешких и одбрамбених студија

Узроци војног пуча у Либији 1969. године

- ДИПЛОМСКИ РАД -

Ментор:

Проф. др Зоран Јефтић

Студент:

Теодора Јовановић
23/18

Београд, 2022. године

САДРЖАЈ

1. Увод	4
2. Појмовно одређење војног пуча	5
3. Војни пучеви у Африци	10
4. Историја Либије	12
4.1. Привреда	13
4.2. Либија 1951-1969	14
5. Узроци војног пуча у Либији 1969. године	15
5.1. Неравномерна расподела нафтног богатства	15
5.2. Ток војног пуча	16
5.3. Политика Муамера ел Гадафија	18
5.4. Реформе у Либији	21
5.5. Крах Гадафијевог режима.....	22
6. Закључак	24
Литература	25
Попис слика и табела.....	27

1. Увод

Војни удар, или војни пуч, државни је удар у којем у преузимању власти у једној држави учествују целе или делови њених војних снага, уз чију помоћ једна друштвена структура (па и војни естаблишмент) покушава преузети власт у властитој држави. Под државним ударом, или државним пучем, подразумева се нелегални начин промене, преузимања власти у једној држави, спроведен најчешће употребом неке врсте силе (Беридан, 2008).

До 2012 године, у Африци је било преко 200 војних пучева и покушаја војног пуча, полазећи од времена када су државе стекле независност. 1960-их и 1970-их година преко 90% држава Африке је доживело државни удар. Африка је одавно кренула у процес демократизације, али чести војни пучеви успоравају тај процес (Ben Barka & Ncube, 2012, стр. 5). Пример војног пуча који је одредио судбину Либије у наредних 40 година била је Ел Фатех револуција (још позната и као Првосептембарска револуција). Муамер ел Гадафи, до тада непознати официр, је са групом официра 1. септембра 1969. извео војни удар којим је смењен краљ Идрис. Нови режим предвођен Револуционарним командним саветом (РКС) укинуо је монархију и прогласио нову Социјалистичку Народну Либијску Арапску Џамаџирију.

Овај рад се фокусира на истраживање војног пуча у Либији 1969. године, а централно питање ће бити "Зашто је дошло до војног пуча у Либији 1969. године". Полазна претпоставка овог рада јесте да је до пуча пре свега дошло због великог незадовољства народа Либије јер је сав профит који је Либија имала због новооткривеног богатства-нафте, отишао у руке малобројне елите и није искоришћен за побољшање услова у држави и развој.

2. Појмовно одређење војног пуча

Државни удар, ако се упореди са превратом и политичким ударом, представља ужи појам који се састоји од мноштва елемената. Као најсвеобухватнију дефиницију државног удара, навешћемо одређење које даје професор Симеуновић, према којем државни удар представља „просторно уско, на центар политичке моћи, односно седиште власти, ограничена насилна завереничка војно-политичка акција коју са циљем изненадне неуставне тотално–аберазивне промене у позицији носилаца врховне извршне власти у једној земљи планира и у врло кратком временском року изводи ограничен број одабраних актера из редова носилаца државне власти уз помоћ националних оружаних снага и обавештајних структура, без стварног учешћа или утицаја народних маса, а када су организатори државног удара инострани политичари и економски чиниоци и уз помоћ иностраних обавештајних структура и, ређе, оружаних снага, најчешће, и поред измене режима, са израженом тенденцијом опстајања превратничке акције у оквирима постојећег друштвено–политичког уређења, као и његове заштите, при чему се нова политичка, врховна гарнитура формира по правилу из редова актера–реализатора државног удара“ (Симеуновић, 1991:55; према Миленковић, 2016:25).

Ако се анализирају елементи којима се одликује државни удар, може да се закључи да овај акт карактерише нелегалност и примена насиља са циљем да се врховни носиоци државне власти смене. Другим речима, државни удар нема за циљ да пређашње државно уређење промени, већ да само промени државне функционере. Он се изводи тако што се заузимају најзначајније институције у држави које су симбол власти и које су неопходне да власт несметано функционише (Миленковић, 2016). На пример, у случају да је власт сконцентрисана у престоници, главни град постаје простор у којем се преврат реализује.

Организација и спровођење државног удара подразумева постојање одређених чиниоца, и то:

- „Постојање политичких и економских група које имају интерес да дође до смене власти и које могу да удар финансијски помогну;

- Постојање људских ресурса који имају оперативне способности да организују преврат;
- Постојање организације која ће спровести преврат” (Глазунов, 2006:21; према Миленковић, 2016: 29).

Узроци државних удара могу бити различити, а у литератури се као основни наводе:

- Колапс политичког система једне државе који се јавља као последица недовољног или неправилног развоја (политичког или економског);
- Различите врсте интереса великих сила да стекну, одрже или да повећају свој утицај у одређеном региону тако што ће успоставити владу која ће им бити одана;
- Интерес посебних класа да ефикасно предупреду револуционарна врења;
- Државни удар представља и сматра се јединим начином да се превазиђе политичка криза (Симеуновић, 1991).

Када се говори о актерима државног удара, веома је важно поменути да је неопходно да део поседује одређену власт и да је део државног апарата. Основна класификација актера државних удара разврстава их према начину на који учествују у удару и разликује:

- „Посредне актере у које се убрајају иницијатори и они који инспиришу. Посредни актери се односе на политичке, војне и економске кругове у држави или иностранству који настоје да остваре доминантан утицај на земљу где се спроводи насилна смена власти, а све у циљу да остваре своје стратешке интересе. Ови актери су углавном на високим положајима што им даје могућност манипулације непосредним актерима; и
- Непосредне актере у које се убрајају лица која учествују у превратима и која непосредно освајају власт. У литератури се јавља и шире одређење непосредних актера, према којем се у ову групу убрајају апсолутно сва лица

која на било који начин учествују у преврату, чак и лица која настоје да бране тренутну власт“ (Миленковић, 2016, стр. 32).

Као најзначајнији актери државног удара наводе се националне оружане снаге. Свој утицај војска у највећем броју случајева остварује путем војних удара, односно пучева. Под пучем се подразумева „милитантна форма државног удара које изводе искључиво националне оружане снаге, а не стране плаћеничке или интервенистичке групе“ (Симеуновић, 2002, стр. 171).

Према одређењу које дају аутори Џонатан Пауел и Клејтон Тајн, пуч представља „отворени покушај војске или других елита у државном апарату да уклоне постојећу владу тако што ће користити неуставна средства“ (Powell & Thune, 2011:252; према Чорбић, 2020:214).

Једна од најзначајнијих карактеристика пуча јесте да положај врховне власти заузимају војна лица која су самостална у обављању дужности. Поред тога, потребно је истаћи и да су пучистички кругови, на посредан или непосредан, јавни или тајни начин повезани са снагама ван државе (Старчевић, 2020).

Поред претходно приказаних карактеристика пуча, професор Симеуновић указује и на следеће:

- Извођењем пуча на власт долазе људи који су изван владајуће структуре;
- Актери пуча су најчешће виши, а веома ретко нижи кругови војске;
- Након што се изврши пуч, оружане снаге спроводе ригорозну контролу друштвене ситуације и неретко преузимају улогу полиције, услед чега углавном долази до потпуног цензурисања и забране активности политичким партијама;
- Пучеви су посебно карактеристични за земље у Јужној Америци, а често су се јављали и на Балкану;
- Углавном се као повод за пучеве истичу неопходност да се успостави мир, сигурност, а заправо се прави узроци огледају у потреби да се пружи заштита интереса владајуће елите (Симеуновић, 1991, стр. 75-76).

Аутор Олег Глазунов истиче следеће карактеристике пуча:

- О постојању пуча се не може говорити, ако не постоји криза власти;
- Да би се говорило о пучу, неопходно је постојање незадовољства у војном систему;
- Као предуслови покретања пуча наводе се постојање превратничке традиције, борбеног духа и жеље да се нешто промени (Глазунов, 2006; према Миленковић, 2016).

У литератури се наводе и разлике између државног удара и пуча. Ове разлике се уочавају у погледу фаза државног удара. Поједини аутори истичу да је основна разлика у актерима, то јест у нивоу власти на којем се налазе актери непосредно пре него што друга фаза државног удара почне. Тако, код државног удара „актери су лица из самог врха државне власти, а код пуча су то лица која се налазе ниже на хијерархијској лествици“ (Милошевић, 2001, стр. 228). Поред ових, постоје и аутори који истичу да би разлика између државног удара и пуча требало да буде сагледана у односу на трећу фазу државног удара. Наиме, након ове фазе, фазе консолидације, код „државног удара власт заузимају припадници који се налазе на високим позицијама у држави, а код пуча су то углавном лица која нису део система власти“ (Ђорђевић, 1989, стр. 387).

Имајући у виду све претходно наведено, може се закључити да је код пуча основни циљ да се промени влада услед чега неретко долази до дубље политичке трансформације. Ако се у обзир узму последице пучева, они могу бити подељени на:

- „Пропале пучеве,
- Пучеве који замењују стару аутократску владу новом,
- Пучеве који покрећу развој демократије,
- Пучеве који доводе до ротирања на лидерској позицији при чему не изазивају промену режима“ (Derpanopoulos, Frantz, Geddes, & Wright, 2016:4; према Чорбић, 2020: 214).

У случају да је пуч успешно реализован, могу да се образују две врсте владе:

- „Прва, у којој су сви министри и чланови владе војна лица, чиме практично сва политичка власт остаје у рукама националне армије, односно официра – пучиста. Уобичајени назив за такву владајућу гарнитуру је хунта.
- Други облик представља влада у којој се поред официра пучиста налази и одређен број оданих цивила, који су контролисани и у доношењу важних одлука врло зависни од воље војних кругова“ (Миленковић, 2016, стр. 42-43).

3. Војни пучеви у Африци

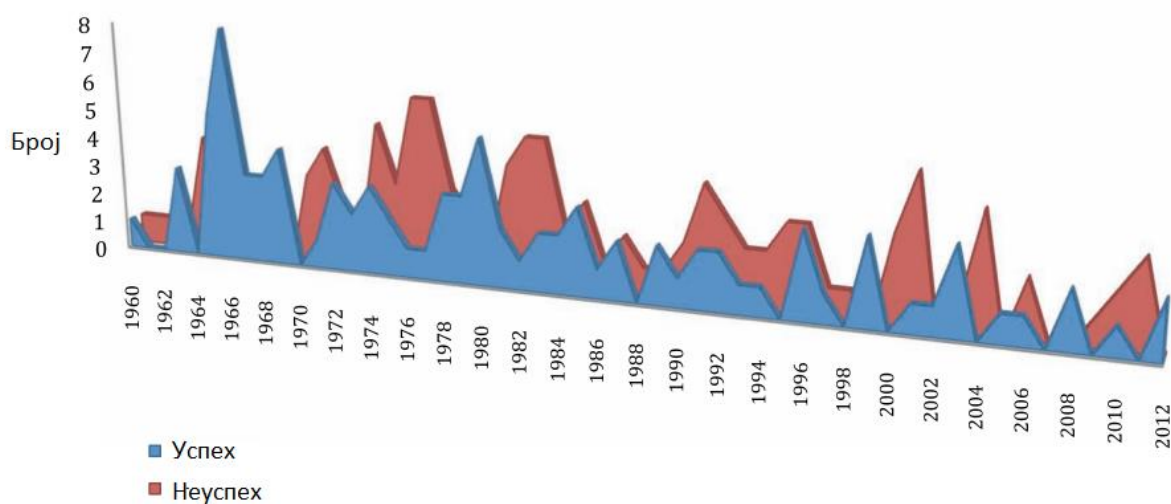
Непосредни постколонијални период обележили су државни удари широм Африке. Јављао се и велики број покушаја пуча, како најављених, тако и ненајављених. Као главни узрок овоме наводило се спољно интервенисање у унутрашњу политику афричких држава за време Хладног рата. На крају Хладног рата се смањује број неуставних промена режима што се, како наводи Ема Бирикоранг (*Emma Birikorang*), координатор у Међународном центру за обуку мировних снага Кофи Анан у Гани, објашњава чињеницом да су многе афричке државе „прихватиле демократију, организовале изборе и приступиле међународним законима о људским правима и другим међународним нормама и принципима“ (Birikorang, 2013, стр. 1).

Протеклу деценију су такође обележиле уставне кризе и неуставне промене владајућих режима које су се дешавале на Мадагаскару, Обали Слоноваче, у Тогу, Гвинеји и Гвинеји Бисао, као и Мауританији и Малију. Обзиром да у овом случају главни узрок неуставних промена не могу бити спољни актери, поставило се питање како је потребно објаснити пораст оваквог тренда на афричком континенту.

Као један од разлога за поновно окретање побунама и пучевима наводи се неуспех демократије у Африци. Демократија је неретко у афричким државама спровођена у складу са интересима политичара и владајућих елита услед чега се повећавало незадовољство људи. И поред тога што велики број држава истиче да су демократске, аутори у литератури наводе да је већина њих ипак полудемократска. Наиме, оне су прихватиле демократију званично, али и даље поштовање основних демократских принципа попут слободе говора, људских права, слободних извора у овим државама представља проблем (Birikorang, 2013).

Како истичу аутори Бен Барка (*Ben Barka*) и Нкубе (*Ncube*), од 1960-их година, када је Африка стекла независност, на њеној територији „изведено је више од 200 војних пучева, од којих је 45% било успешно и резултирало је променом власти на политичком

врху, односно сменом шефа државе и владиних званичника, и/или распуштањем претходно постојећих уставних структура“ (Ben Barka & Ncube, 2012, стр. 3).

Слика 1. Годишњи бројеви успешних државних удара и покушаја пуча који су се десили у Африци између 1960. и почетка 2012. године (Ben Barka and Ncube, 2012, р. 5)

Према слици 1 види се да се највећи број успешних државних удара десио непосредно након што је афрички континент стекао независност током шездесетих година прошлог века, док су седамдесете и осамдесете обележене великим бројем како успешних, тако и неуспешних покушаја пуча. Од „39 изведених пуча током шездесетих година, 27 је резултирало успешном променом политичког режима“ (Ben Barka & Ncube, 2012, стр. 5). Са друге стране, током деведесетих и двехиљадитих година смањује се број државних удара, а као разлог се наводе бројне чињенице попут: присуства страних сила које јемче стабилност у појединим државама, обесхрабрење различитим манифестацијама политичког насиља у другим државама и слично (Ben Barka & Ncube, 2012).

4. Историја Либије

Пре „1951. године када стиче независност, територија данашње Либије била је полунезависна провинција Отоманског царства од 1711. до 1835. године, потом италијанска колонија од 1912. до 1947. године, а од 1943. до 1951. године је била под британском и француском окупацијом“ (Office of the Historian, Foreign Service Institute US, n.d.).

Слика 2. Положај Либије (Buru et al., 2022)

Територија Либије заузима север Африке и највећи њен део заузима Сахара. Из тог разлога се становништво претежно насељава дужином обале, а на обали се налазе и градови Триполи и Бенгази који спадају у највеће либијске градове (Buru et al., 2022).

4.1. Привреда

Приход по глави становника Либије је међу највишима у Африци, а у главне изворе прихода убрајају се они који потичу од трговања нафтом. Под Муамером ел Гадафијем, влада је настојала да спроведе снажан мониторинг над економијом. Као последица тога, нафтна индустрија је седамдесетих година прошлог века национализована, а како би се смањила зависност земље од нафте, економска политика је фокус ставила на развој пољопривреде и индустрије. Реформе које су имале за циљ либерализацију економске политике и подстицање приватног предузетништва отпочеле су осамдесетих година, а настављене су и у 21. веку (Buru et al., 2022).

Нафта је први пут у Либији откривена 1956. године и представља најважнији минерални ресурс ове земље. Истражене резерве нафте у Либији представљају велики део укупних резерви Африке и око 3% укупних светских резерви. Сирова нафта која се црпи из либијских налазишта има веома низак садржај сумпора, па изазова мање загађења од нафте из других налазишта, због чега је веома популарна у земљама које су импелентирале строге законе и стандарде по питању емисије (Buru et al., 2022).

Што се пољопривреде у Либији тиче, она је ограничена условима животне средине, али и недостатком радне снаге. Како наводе либијски професори Муктар Мустафа Буру (*Mukhtar Mustafa Buru*), Гери Фловер (*Gary Fowler*), Денис Кордел (*Dennis Cordell*), Невил Барбур (*Nevill Barbour*) и Карл Браун (*Carl Brown*) у свом чланку о Либији „око 1 проценат укупне површине Либије се обрађује, а око једне десетине тог земљишта се наводњава“ (Buru et al., 2022). У главне културе које се гаје у Либији спадају житарице где доминирају пшеница и јечам. Поред ових, узгаја се и сирак, али и маслине, бадем, цитруси, кајсије, док урме представљају главни усев јужних оаза (Office of the Historian, Foreign Service Institute US, n.d.).

Сточарство је посебно значајно у Киренаици, где се стада узгајају на заједничким пашњацима. Гаје се овце, говеда, козе, камиле, коњи, магарци у првом реду ради добијања млека, меса и коже, али и како би се животиње користиле као превозно средство (Office of the Historian, Foreign Service Institute US, n.d.).

Највећи део радно способног становништва у Либији је ангажован у услужним делатностима. У време када се Либија налазила под санкцијама Уједињених нација долази до експанзије туризма. У циљу развоја ове гране индустрије, значајна финансијска средства усмеравана су на изградњу хотела, туристичких комплекса и развој приобалних подручја (Buru et al., 2022).

4.2. *Либија 1951-1969*

Либија је 1951. године стекла независност. До тада се налазила у саставу Отоманског царства, а потом је била италијанска колонија, да би до стицања независности била под окупацијом Француске и Велике Британије. На састанку Генералне скупштине Уједињених нација 1949. године је изгласано да би Либија требало да постане независна држава најкасније до јануара 1952. године (Buru et al., 2022).

Састављен је устав којим се успоставља федерална држава са посебним парламентом за сваку покрајину, а пробритански поглавар Санусије, Сиди Муамер Идрис ал-Махди ал-Сануси, изабран је за краља од стране националне скупштине 1950. године. У децембру 1951. године краљ Идрис I прогласио је Либију независном државом, забранио политичке партије, а краљеву власт прогласио сувереном (Buru et al., 2022).

Период од 1951. године до 1969. године се у Либији одређује као фаза пре кризе. Ову фазу карактерише, формално стицање независности Либије и успостављање уставне монархије под Идрисом I. Уставна монархија је окончана 1. септембра 1969. године када долази до војног пуча и свргавања Идриса са власти. Тада је основан Револуционарни командни савет састављен од дванаест чланова. Овај савет је преузео власт и владао новопроглашеном Либијском Арапском Републиком за чијег је врховног команданта изабран Муамер Абу Мињар ел Гадафи (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, n.d.).

5. Узроци војног пуча у Либији 1969. године

5.1. *Неравномерна расподела нафтног богатства*

Када су откривене залихе нафте 1959.године, Либија се трансформисала од земље која је зависна од помоћи и позајмица америчких и британских ваздушних база у монархију богату значајним резервама нафте. Услед открића нафте у Триполитанији и Киренаици, дошло је до повећања прихода, повећања економског стандарда и до већих улагања у грађевинске пројекте (Вури et al., 2022).

Иако је нафта драстично побољшала финансије либијске владе, почела је да расте огорченост због повећане концентрације националног богатства у рукама краља Идриса. Ово незадовољство се повећало са порастом насеризма и арапског национализма широм Северне Африке и Блиског истока (Веги, 1982).

Опште познато је да је Краљ Идрис, током своје владавине, богатство добијено експлоатацијом нафте није преусмеравао на прави начин, Наиме, уместо да је улагао у економски и социјални развој монархије, он је сво то богатство остављао за себе и своју елиту. Осим тога, краљев неуспех да се супротстави Израелу у јунском рату (1967), довео је до незадовољства и напослетку до пуча који су извели млади војни официри предвођени Муамером ел Гадафијем 1.септембра 1969.године. Након тога, официри су свргнули краља са престола, а Либију прогласили републиком. Услед увођења новог, панарапског режима блиски контакти између Велике Британије и Сједињених Америчких Држава су прекинути. Поред тога, уведена је и асертивна политика која је са собом носила повећање цена нафте заједно са 51% учешћа Либије у делатностима нафтних компанија, па чак и каткад до тоталне национализације (Вури et al., 2022).

5.2. Ток војног пуча

Према америчкој аналитичарки Хелен Мец, у државном удару, првог септембра 1969 године, група од седамдесетак младих војних официра и регрутера преузела је контролу над владом и ударним пучом укинула Либијску монархију. Пуч је покренут у Бенгазију, а за два сата преузимање је завршено. Војне јединице брзо су се окупиле у подршци пучу и за неколико дана чврсто успоставиле војну контролу у Триполију и другде широм земље. Пуч се одвијао мирним током и већина људи га је подржала, посебно млађи људи у урбаним срединама који су били жељни промене и револуције. Страхови од отпора у Киренаици и Фезану показали су се неоснованим, а државни удар није узроковао ниједан смртни случај, нити је било пријављених насилних инцидената (Metz, 1987).

Покрет слободних официра, који је сматран заслужним за извођење пуча, водила је дванаесточлана управа која је себе прогласила Револуционарним командним саветом, на челу са Муамером ел Гадафијем. Револуционарни командни савет оформио је либијску владу након државног удара. Првог септембра, Револуционарни командни савет је прогласио земљу слободном и сувереном државом под називом Либијска Арапска Република, која ће уз Божију помоћ ићи „путем слободе, јединства и социјалне правде, гарантујући право једнакости својим грађанима и отварање пред њима врата часног рада“ (Kása, 2021, р. 5). Дугогодишњи период у коме је Либија била колонија Турака и Италијана, као и период владавине краља Идриса и његов „реакционарни“ режим окарактерисани су као „мрачно доба“ Либије, из којих је либијски народ позван да као „слободна браћа“ крене напред у ново доба просперитета, једнакости и части (Metz, 1987).

Дипломатским представницима у Либији, управа је гарантовала да ће сви постојећи споразуми и уговори и даље важити, да револуционарне промене нису усмерене ван земље и да ће сви страни држављани и њихова имовина бити заштићени. Нови режим је убрзо признат од стране земаља широм света (Metz, 1987).

С обзиром на недостатак унутрашњег отпора, претпостављало се да је главна опасност за нови режим одсуство краља Идриса, али и његов именовани наследник Хасан ар Рид, који је у време пуча био приведен заједно са другим високим цивилним и војним званичницима краљевске владе (Metz, 1987).

Међутим, неколико дана након пуча, Хасан се јавно одрекао свих права на трон, изјавио је своју подршку новом режиму и позвао народ да га прихвати без насиља. Идрис се, у размени порука са Револуционарним командним саветом преко египатског председника Насера, оградио од пријављених покушаја да се обезбеди британска интервенција и одбацио било какву намеру да се врати у Либију и тиме је смањио страхове од настанка немира. Заузврат, Револуционарни командни савет га је уверио да је његова породица још увек у земљи. На сопствени захтев и уз Насерово одобрење, Идрис се поново настанио у Египту, где је провео своје прво изгнанство и где је остао до своје смрти 1983. године (Metz, 1987).

Револуционарни командни савет је 7. септембра 1969. објавио да је именовао кабинет који ће руководити владом нове републике. Махмуд Сулејман ал Маграби, образован у Америци, који је био у затвору од 1967. због својих политичких активности, одређен је за премијера. председавао је осмочланим Већем министара, од којих су шест, попут Магхрабија, били цивили, а два - Адам Саид Хавваз и Муса Ахмад - били су војни официри. Ниједан од службеника није био члан Револуционарног командног савета. Надлежност већа министара је била да „спроводе општу државну политику коју је изразио Револуционарни командни савет“, не остављајући никакво упутство где је крајња власт. Следећег дана Револуционарни командни савет је одлучио да унапреди капетана Муамера ел Гадафија у пуковника и да га именује за врховног команданта либијских оружаних снага. Иако су портпароли Револуционарног командног савета до јануара 1970. године одбијали да открију било која друга имена чланова Револуционарног командног савета, од тог датума надаље било је очигледно да је шеф савета и нови де факто шеф државе био је дубоко религиозан, двадесетседмогодишњи пуковник Гадафи (Beerli, 1982).

Аналитичари су брзо указали на упадљиве сличности између либијског војног удара 1969. године и оног у Египту под Насером 1952. године, и постало је јасно да су

египатско искуство и харизматична фигура Насера представљали узор за Покрет слободних официра. Револуционарни командни савет крајем 1969. године је снажно кренуо да спроводи реформе у држави, након чега је уследила одлука о неутралности у сукобу између суперсила и противљење свим облицима колонијализма и „империјализма“. Такође је јасно ставио до знања да ће Либија подржати арапско јединство и Палестину у њеној ситуацији са Израелом (Metz, 1987).

Револуционарни командни савет је поново потврдио идентитет земље као дела „арапске нације“ и њену државну религију као ислам. Укинуо је парламентарне институције, а савет је имао законодавну функцију и наставио са забраном политичких партија која је била на снази од 1952. године. Нови режим је одбацио комунизам – великим делом зато што је био атеистички – и званично је заступао арапско тумачење социјализма који је спајао исламске принципе са друштвеним, економским и политичким променама. Либија се преко ноћи трансформисала из конзервативне арапске традиционалистичке државе у радикалну националистичку државу (Beer, 1982).

5.3. *Политика Муамера ел Гадафија*

Муамер ел Гадафи је рођен близу Сирта 1942. године у бедуинском шатору у пустињи. Његова породица припада малом племену арабизованих Бербера, Кадафа, који су сточари са поседима у оази Хун. Као дечак, Гадафи је похађао муслиманску основну школу и током тог времена, главни догађаји у арапском свету били су арапски пораз у Палестини 1948. године и Насеров успон на власт у Египту 1952. године. Ови догађаји су дубоко утицали на њега и одредили су његов животни пут и политичку идеологију коју је касније примењивао. Завршио је средњу школу код приватног учитеља у Мисрати, посвећујући посебну пажњу проучавању историје (Davison, 2019).

Гадафи је као студент већ имао идеју о својој политичкој филозофији и свог погледа на свет. У његовом образовању највише су учествовали египатски учитељи који су своје учење базирали на исламу и арапској култури. Из овог образовања и свог

пустињског порекла и скромног начина живота, Гадафи је извукао своју побожност и свој строги, чак и пуритански, кодекс личног понашања и морала. У суштини, Гадафи је сматрао да су породичне везе важне и подржавао је бедуински кодекс егалитарне једноставности и личне части. Осим тога није веровао софистицираним, корумпираним и урбаним политичарима. Гадафијева идеологија, била је идеологија препородног арапског национализма по египатском моделу, са Насером као херојем и египатском револуцијом као водичем (Davison, 2019).

Гадафи је 1961. године уписао либијску војну академију у Бенгазију и, заједно са већином својих колега из Револуционарног командног савета, дипломирао је у периоду 1965-66. године. Гадафи, још док је био кадет, се повезао са Покретом слободних официра. Када је Израел поразио арапске армије на три фронта 1967.године, либијски официри били су беспомоћни и нису ништа могли да ураде. Због тога, осећали су велику срамоту и желели су да подрже арапско јединство, а то је могло да се оствари рушењем монархије и успостављањем републике (Metz, 1987).

На почетку владавине Револуционарног командног савета, Гадафи и његови сарадници су одлучили да њихова влада неће почивати на индивидуалном вођству, већ на групном доношењу одлука. Међутим, Гадафијева живописна личност, његова амбициозност и упечатљив изглед, енергија и интензиван идеолошки стил убрзо су створили утисак о Гадафију као диктатору. Тај утисак, свакако није био тачан зато што је Револуционарни командни савет показао висок степен уједначености у политичком и економском погледу, а чланови су били једнако посвећени (Metz, 1987).

Упорна у плановима за арапско јединство, Либија је започела темеље јединства са Египтом, Суданом и Тунисом, али су ови и други такви планови пропали јер су се појавиле разлике између њихових влада. Гадафијева Либија је подржала Палестину, као и друге герилске и револуционарне организације у Африци и на Блиском истоку. Такви потези су удаљили западне земље и неке арапске државе. У јулу-августу 1977. избила су непријатељства између Либије и Египта, и као резултат тога, многи Египћани који су радили у Либији су протерани. Тако, упркос израженој забринутости за арапско јединство, односи режима са већином арапских земаља су се погоршали. Гадафи је потписао

споразум о унији са мароканским краљем Хасаном II у августу 1984, али је Хасан поништио споразум две године касније (Buru et al., 2022).

Режим је, под Гадафијевим вођством, наставио да уводи иновације. Општи народни конгрес је 2. марта 1977. прогласио да ће Либија бити позната као Народна социјалистичка либијска арапска џамахирија („влада кроз масе“). Почетком осамдесетих година прошлог века, дошло је до пада потражње и цена нафте на светском тржишту, што је почело да омета Гадафијеве планове. Сви напори и амбиције да се у потпуности промени либијска економија и друштво су успорили и постепено се повећавало незадовољство народа. Опозиција у Либији је покренула повремене нападе на Гадафија и његове војне присталице, што је довело до хапшења и погубљења (Buru et al., 2022).

Све до почетка осамдесетих година прошлог века, Либија је била у коректним односима са Сједињеним Америчким Државама. Америка је била важан трговински партнер Либији. Међутим, њихов однос се погоршао зато што је Гадафи подржавао палестинске арапске милитанте, што Америци није ишло у прилог. Уследила је серија трговинских ограничења и војних сукоба након чега је дошло до бомбардовања Триполија и Бенгазија од стране Сједињених Америчких Држава. Међу жртвама нашла се и Гадафијева усвојена ћерка. До још веће напетости између ове две земље дошло је због оптужби САД-а да је Либија производила материјале за хемијско ратовање (Buru et al., 2022).

Унутар региона, Либија је током 1970-их и 80-их година настојала да контролише појас Аозоу богат минералима, дуж спорне границе са суседним Чадом. Ови напори су довели до повременог ратовања у Чаду и сукоба са Француском и Сједињеним Државама. Године 1987. либијске снаге су надмашиле трупе Чада, а дипломатске везе са том земљом су обновљене крајем следеће године. Либија је негирала умешаност у државни удар у Чаду у децембру 1990. који је предводио Идрис Деби.

Сједињене Америчке Државе и Уједињене Нације су 1996. године увеле низ економских санкција Либији због њене наводне умешаности у уништавање цивилног авиона изнад Локербија, у Шкотској, 1988. године. Крајем 1990-их покушавајући да смири

међународну заједницу, Либија је предала наводне починиоце бомбардовања међународним властима и прихватила пресуду међународног суда у Хагу у којој се наводи да територија Аозоуа дуж границе са Чадом припада тој земљи, а не Либији. Уједињено Краљевство је обновило дипломатске односе са Либијом крајем деценије, а санкције УН су укинуте 2003. године. Касније те године, Либија је објавила да ће престати да производи хемијско оружје. Сједињене Државе су на то одреаговале укидањем већине својих санкција, а обнављање потпуних дипломатских односа између две земље завршено је 2006. године (Davison, 2019).

У годинама које су уследиле након укидања санкција, један од Гадафијевих синова, Сејф ел Ислам Гадафи, појавио се као заговорник реформи и дао велики допринос у вођењу Либије ка уравнотеженом односу унутрашње и спољне политике. У циљу интегрисања Либије у међународну заједницу, споводиле су се одређене мере које су укључивале и привлачење страног капитала и западног бизниса и подстицање туризма (Davison, 2019).

5.4. *Реформе у Либији*

Тоалдо (*Toaldo*), сарадник за политику у програму МЕНА у Европском савету за међународне односе, истиче да се реформе у Либији посматрају најпре из аспекта економије, политике и безбедности. Непрестане борбе у Либији које се јављају као последица режима Муамера ел Гадафија директно су утицали на економске прилике у овој земљи. После краха Гадафијевог режима, долази до неравномерне расподеле богатства, а контрола над нафтним пољима постаје главни извор сукоба и борби (Toaldo, 2016).

Либији је, чак и више од других северноафричких земаља, потребна административна реформа државе. Нова либијска влада, као и све друге владе од 2011. године, неће ефикасно процењивати потребе и спроводити договорене планове. Реформа либијског безбедносног сектора била је у надлежности европских званичника. Све реформе су имале за циљ да се „милиција разоружа, да се изгради централна влада са

националном војском и да се обезбеде границе“ (Toaldo, 2016, стр. 11). У данашњим условима већина постављених циљева мора бити преформулисана или у потпуности занемарана (Toaldo, 2016).

5.5. Крах Гадафијевог режима

Усред низа народних демонстрација на Блиском истоку и у северној Африци, у фебруару 2011. године, у Бенгазију су одржани опозициони скупови од стране демонстраната незадовољних због хапшења адвоката за људска права Фетија Тарбела. Либијске снаге безбедности су напале демонстранте бројним воденим топовима, што је изазвало бројне повреде и смрт учесника демонстрација (Vigu et al., 2022).

Непосредно након првих протеста, покрет против Гадафија почео је да се развија у оружану побуну пошто су демонстранти набављали оружје из напуштених владиних складишта оружја. До краја фебруара, побуњеничке снаге успеле су да протерају већину Гадафијевих трупа из источног дела Либије, укључујући град Бенгази, и из многих западних градова. Отворена је либијско-египатска граница, што је омогућило страним новинарима да уђу у земљу први пут од почетка сукоба. Гадафијеве паравојне јединице задржале су град Триполи, где су остали Гадафи и његов најужи круг (Mullenbach, 2022).

Притисак међународне заједнице да Гадафи одступи је временом растао. Савет безбедности УН је 26. фебруара једногласно одобрио меру која укључује санкције против Гадафијевог режима, увођење забране путовања и ембарга на оружје и замрзавање имовине породице Гадафи. Овом мером случај је такође прослеђен Међународном кривичном суду. Санкције су увеле и САД, Европска унија и низ других земаља (Mullenbach, 2022).

Почетком марта у Бенгазију је формиран савет за вођство побуњеника познат као Прелазни национални савет. Циљеви овог савета, били су да војно воде побуну, да буду представници либијске опозиције, да пружају услуге у областима под контролом побуњеника и да воде транзицију земље ка демократској власти.

У августу 2011. демонстранти су успели да дођу до предграђа Триполија, и тиме преузели контролу над стратешким областима, укључујући град Завију, која је иначе и седиште једне од највећих либијских рафинерија нафте. Тај ток наставио се и током 22. августа када су побуњеници успели да заузму неке делове главног града. Следећег дана, побуњеничке снаге су успоставиле контролу над већим делом града и заузеле комплекс Баб ал-Азизија, Гадафијев штаб. Побуњеници су подигли либијску заставу пре Гадафија изнад комплекса, док су одушевљене гомиле уништавале Гадафијеве симболе (Buru et al., 2022).

Почетком септембра побуњеничке снаге су учврстиле своју контролу над Триполијем. Гадафи се крио и повремено се оглашавао путем аудио порука. У неколико преосталих градова под контролом лојалиста, побуњеници су покушали да преговарају са лојалистичким командантима да се предају и избегну крвави копнени напад. Крајем септембра побуњеничке снаге почеле су да напредују у Бани Валид и Сирт, два преостала упоришта Гадафијевих лојалиста. Гадафија су 20. октобра ухватили и убили побуњеници у Сирту (Metz, 1987).

6. Закључак

На крају, може се закључити да пуч представља изненадно (у трајању од неколико сати до најмање недељу дана), често насилно рушење владе од стране мале групе војних, полицијских или безбедносних снага. То доводи до незаконите замене постојећег владиног особља или уставних односа и може радикално да промени основну социјалну и економску политику државе. Ако борба мале групе да свргне успостављену владу не успе (што обично не траје дуже од недељу дана), то се сматра покушајем интервенције или „покушајем државног удара“. Други облик нелегалне војне или паравојне инфилтрације у политичке послове назива се „завера“. У таквом случају, становништво за то сазна тек накнадно, из најава легитимне власти да је завера откривена и спречена.

Већина војних удара, како успешних тако и неуспешних, догодила се у земљама западне Африке, а у мањој мери у земљама централне и источне Африке. Јужноафрички подрегион, који је уживао већу политичку стабилност, такође је доживео мање војних удара.

У раду смо се фокусирали на војни пуч изведен у Либији 1969. године када је свргнут краљ Идрис и на власт дошао Гадафи. Полазна претпоставка овог рада била је да је до пуча пре свега дошло због великог незадовољства народа Либије јер је сав профит који је Либија имала због новооткривеног богатства-нафте, отишао у руке малобројне елите и није искоришћен за побољшање услова у држави и развој. Незадовољство је расло заједно са појавом насеризма и арапског национализма у северној Африци и на Блиском истоку. Краљ Идрис је сав новац од експлоатације нафте користио да ојача породичне и племенске савезе који би подржали монархију, уместо да га користи за изградњу економског и политичког апарата државе.

Подстакнут краљевим неуспехом да се огласи против Израела током јунског рата (1967), 1. септембра 1969. године је изведен пуч од стране групе младих војних официра предвођених пуковником Муамером ел Гадафијем, који је свргнуо краља и прогласио Либију републиком.

Литература

Beeri, E. (1982). The Waning of the Military Coup in Arab Politics. *Middle Eastern Studies*, 18(1), 69-81.

Ben Barka, H. & Ncube, M. (2012). Political Fragility in Africa: Are Military Coups d'Etat a Never-Ending Phenomenon? *Chief Economist Complex*, 9(9), 1-16.

Birikorang, E. (2013). Coups d'état in Africa – A Thing of the Past? *Policy Brief*, 1-5.

Buru, M. M., Fowler, G., Cordell, D., Barbour, N. & Brown, L. (2022). *Libya*. Retrieved 27.9.2022. from <https://www.britannica.com/place/Libya#ref46538>

Metz, H. (1987). *Libya: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress.:

Davison, D. (2019). *Today in North African history: the 1969 Libyan coup*. Retrieved 27.9.2022. from <https://fx.substack.com/p/today-in-north-african-history-the-d5a>

Derpanopoulos, G., Frantz, E., Geddes, B. & Wright, J. (2016). Are coups good for democracy? *Research and Politics*, 3(1), 1-7.

International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (n.d.). *Constitutional history of Libya*. Retrieved 9. 9. 2022. from <https://constitutionnet.org/country/libya>

Kasa, B. (2021). The history of Libya and its people: the road to an exploitable vulnerability. *International relations*, 1-13.

Mullenbach, M. (2022). *Libya (1951-present)*. Retrieved 27.9.2022. from <https://uca.edu/politicalscience/dadm-project/middle-eastnorth-africapersian-gulf-region/libya-1951-present/>

Office of the Historian, Foreign Service Institute US. (n.d.). *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Libya*. Retrieved from <https://history.state.gov/countries/libya>

Powell, J. & Thyne, C. (2011). Global instances of coups from 1950 to 2010: A new dataset. *Journal of Peace Research* 48(2), 249–259.

Toaldo, M. (2016). Libya: security, economic development and political reform. London: Friedrich Ebert Stiftung. Retrieved 27.9.2022. from https://brussels.fes.de/fileadmin/public/editorfiles/events/Maerz_2016/FES_LSE_Libya._security_economic_development_and_political_reform_Toaldo_2016_02_23.pdf

Беридан, И. (2008). *Политика и сигурност*. Сарајево: Факултет политичких наука.

Глазунов, О. (2006). *Государственный переворот – Стратегија и технологији*. Москва: Олма-Пресс Образование.

Ђорђевић, О. (1989). *Лексикон безбедности*. Београд: Привреда публик.

Миленковић, М. (2016). *Државни удар као акт насилног освајања власти – случај Србије и Југославије у првој половини 20. века*. Нови Сад: Едуконс.

Милошевић, М. (2001). *Систем државне безбедности*. Београд: Полицијска академија.

Симеуновић, Д. (1991). *Државни удар или револуција*. Београд: Симтраде.

Симеуновић, Д. (2002). *Теорија политике – практикум*. Београд: Наука и друштво.

Старчевић, Н. (2020). *Државни удар и пуч као облици политичког насиља, завршни рад*. Београд: Факултет безбедности.

Чорбић, Д. (2020). Улога цивилно-војних односа у развоју Републике Турске. *Политичка ревија*, 65(3), 211-234.

Попис слика и табела

Слика 1. Годишњи бројеви успешних државних удара и покушаја пуча који су се десили у Африци између 1960. и почетка 2012. године	11
Слика 2. Положај Либије	12

ИЗЈАВА О АКАДЕМСКОЈ ЧЕСТИТОСТИ

Изјављујем да сам у приложеном раду поштовао/ла сва правила о академској честитости.

Овај писани рад резултат је искључиво мог личног рада, темељи се на мојим истражиањима и ослања се на наведену литературу.

У Београду, дана _____ године.

Потпис студента:

_____